

אם פונדקאית – מי היא? האם לפי הדין?

וזה לשון מהרש"א בחידושי אגדות נידה לא. דיבור המתחיל "ואת דינה בתו תלה הזכרים בנקבות ונקבות בזכרים וכו'". יש להקשות דהא דינה זכר היה ונהפך לנקבה כדאיתא פרק הרוואה (ברכות ס.), ואם כן עיקר יצירתה זכר היה ולאה הזריעה תחילה ונהפכה לנקבה (וזה על פי התירוצ' הראשון שם בגמרא) על ידי תפילת האימהות. והרא"ם תירצה בדחוקים. ובשם ספר פענח רזי שמעתי לתרץ, הא דנהפכה דינה לבת, היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל והנקבה שבבטן רחל ניתן בבטן לאה דהשתא את שפיר עיקר יצירתה של דינה נקבה, עכ"ד. וכן מוכיחים דברי הפייטן ביוצר (בקרובות) של יום ראשון של ראש השנה: עובר להמיר בבטן אחות, חֲשָׁבָה כהיום זְכָרָה לְהָאָחוֹת, סילוף דינה בַּיְהוֹסֵף לְהִנְחוֹת, ותו לא מיד, עד כאן לשון המהרש"א. לפי דברי מהרש"א אלה מוכח בבירור שהאם שילדה היא האם לפי הדין, שהרי יוסף נחשב בכל מקום לבנה של רחל ולא לבנה של לאה שבבטנה נוצר יוסף לראשונה ואמנם בגמרא ברכות (ס.) שמזכיר מהרש"א מפורש שדינה היא שנוצרה מתחילה כזכר בבטן לאה אבל נתהפכה בבטנה לנקבה, ובתירוצ' ראשון שם בגמרא שזה מעשה ניסים שלא כדרך הטבע שהפכה הקב"ה אחרי תפילתה של לאה, ובתירוצ' שני שהיה זה עוד בתוך ארבעים יום לקליטת הזרע בבטנה, לפני שנגמרה יצירת הוולד, שאז תפילה מועילה, ובלבד שהאב והאם הזריעו ביחד. מכאן שסוגיות חלוקות הן כיצד לבאר את לידתם של דינה ויוסף?

ומלשון המהרש"א נראה שהוא תופס עיקר סוגית הגמרא בנידה, ופירוש זה של פענח רזי. ואולי סוגית הגמרא בברכות חולקת וסוברת שהיצירה בבטן האם, היא הקובעת מי תהיה האם לפי ההלכה, אלא שאין זה מוכח, ואפשר לומר שהיא לא רצתה להיכנס לבעיה זאת, והיא סוברת שכדאי היא תפילת האימהות הקדושות שייעשה נס כזה לשנות את העובר מזכר לנקבה. ובמטה לוי מפרש גם כן את דבר הפייטן כמו שפירש המהרש"א, שהוציא המלאך את העוברים והחליף אותם, ונתן את דינה ללאה ואת יוסף לרחל. אבל במעשה אורג שם מביא בשם הר"ז היידנהיים גירסא אחרת בפיוט, ומפרש שהקב"ה הפך את יצירת הולד בבטן לאה, שכבר נוצר זכר ונהפך אח"כ לנקבה בבטנה, וכן הביא שם גם מבראשית רבה (פרשה ע"ב ו), שהעובר שבבטן לאה נתהפך מזכר לנקבה. ושמה נראה להם ממשוטו של מקרא שרחל נתעברה רק אחרי שלא ילדה את דינה, ולפירוש המהרש"א נצטרך לומר שלא ורחל נתעברו בזמן אחד שלא כמשוטו של מקרא. וכן גם הט"ז בפירושו דברי דוד על רש"י בתורה, וגם מהר"ל מפרש בפירושו גור אריה על רש"י בתורה וכותבים כדברי בראשית רבה שהזכר בבטנה של לאה נהפך לנקבה. שני אחים תאומים שאמם נתגיירה כשהיתה מעוברת, והרי שניהם הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה כיוון שנולדו אחרי שנתגיירה אמם, הלכה רווחת בישראל היא שיש בהם שאר.

האם מדאורייתא לאסור עליהם נשותיהם באיסור אשת אח, וכן תאומים אח ואחות שהיתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה אסורים זה בזו באיסור אח ואחותו (יבמות צז:). הא למדת שלעניין איסורי ערוה מתוך קרבת שאר הלידה קובעת ולא קליטת הזרע במעיה של האם. שאילו

ההריון היה קובע, היינו אומרים שאמנם בעכו"ם הבא על בת ישראל והרתה תאומים יש בהם איסורים של שאר האם, אבל בנכרית שנתגיירה מעוברת וילדה ביהדות, יש לדון גם את ילדיה כאילו נתגיירו הם, והרי בשני אחים גרים ובאח ואחות גרים אין איסורי ערווה מדאורייתא. ומכאן מוכח שבזה קובעת הלידה, והואיל ונולדו לאם אחרי שנתגיירה, יש בהם איסורי ערווה מחמת האחוה מקרבת האם. והנה לכאורה הסברא נותנת שגיורת זו שהרתה בנוכריותה וילדה ביהדות דומה כאילו היתה בת ישראל ששתלו בה ביצית מופרה התוך גופה של נכרית, שהרי היא בעצמה כשהרתה הופרתה ביצית שבגופה בנוכריות וכשילדה הרי היתה יהודיה ולא אחרי האם התורמת ומן הגיורת נלמד על היהודיה שילדה עובר, תהיה התורמת מי שתהיה, שבאיסור עריות הולכים אחרי האם היולדת את הביצית או את העובר.

ובוודאי סברא גדולה היא, הואיל והלכה היא שעובר ירך אמו הוא, כמו שמסיקים תוספות והרא"ש (ב"ק מז.), וכן הוא בפרשה על הטור (שצט, א), ברור הוא שהאם היולדת היא האם לאיסורי ערווה. אך יש להסתפק שמא גם האם שמגופה נלקחה הביצית או העובר נחשבת לאם בנוסף לאם היולדת, ויהא הבן הנולד אסור גם בבית התורמת ובאשת בנה של התורמת. ועל כך אין לנו ראיה.

'ציץ אליעזר' דן באריכות בכמה תשובות בהזרעה מלאכותית, שבמזרק הוזרק זרע של גבר לגופה של אישה, אם הנולד מתייחס לבעל הזרע, ומביא שם ארבע דעות שונות של הפוסקים. ונראה שמקרה זה של האישה שמגופה הוצאה הביצית לצורך הפרייה, דומה לגבר שמגופו בא הזרע שמוזרק לגופה של אישה, וכדין בעל הזרע כך דינה של האישה בעלך הביצית או בעלת העובר שהוציא מגופה ונשתל בגופה של האם שילדה אחרי כן את העובר. וזה לשון ציץ אליעזר (חלק ט"ו סימן מ"ה אות ג'):

1. יש אומרים שמתייחס הנולד אל נותן הזרע והוא נחשב לבנו לכל דבר.
2. יש אומרים שרק לחומרא אמרינן שמתייחס אליו, ולא לקולא.
3. יש אומרים שאפילו הוא כבנו לכל דבר, מכל מקום לא מקיים על ידי כך מצוות פרייה ורבייה.
4. וישנם החולקים על כל הנזכר, וסוברים שבן כזה אינו מתייחס אחרי נותן הזרע כלל, עד כאן לשונו (שם חלק ט' סימן נא)

שער ד' פרק ג' מביא כל אלה הפוסקים שהנולד בהזרעה מלאכותית נחשב לבנו של בעל הזרע לכל דבר, וגם אלה החולקים דעתם לחלוק שלא לייחס לבעל הזרע קיום מצוות פרייה ורבייה בזה אבל לאיסורי עריות מודים הם שהוא נחשב לאבי הנולד מזרעו. ועל פי זה סברא היא שהאישה הזאת

בעלת הביצית והעובר שהוציא מגופה וניתן לתוך גופה של השנייה שילדה אותו, גם היא תיחשב לאם הנולד בכל מה שנוגע לאיסורי עריות.

שני אחים תאומים שאמן נתגיירה כשהיתה מעוברת והיו שניהם הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה שנולדו אחרי שנתגיירה אימן, הלכה רווחת בישראל שיש בהם שאר האם מדאורייתא לאסור עליהם נשותיהם באיסור אשת אח, וכן תאומים אלה. אח ואחות שהרתה אותם אימם שלא בקדושה ונולדו בקדושה הם אסורים זה בזו באיסור אח ואחותו (על הגמרא יבמות צז:) הא למדנו שלעניין איסורי ערוה שמקורם בקרבת שאר הלידה קובעת, ולא קליטת הזרע במעיה של האם. שאילולא כן היינו אומרים שיש בזה הבדל בין עכו"ם שבא על בת ישראל והרתה תאומים שאז יש לנולדים איסור עריות שאר, ובין עכו"ם שבא על עכו"ם שהרתה תאומים והלידה היתה אחרי שנתגיירה שאת העוברים שלה יש לדון כאילו הם נתגייירו איתה, והרי בגרים אין איסור ערוה מדאורייתא, ורק מדרבנן גזרו בהם בשאר האם, אח אסור באחותו ואסור באשת אחיו.

לכאורה הסברא נותנת שהגירות הזאת שהרתה שלא בקדושה וילדה בקדושה דומה לבת ישראל ששתלו בה ביצית שהופרתה במעיה של אישה נכרית, זאת ילדה את העובר הזר הזה שגדל במעיה, ומן הגירות נלמד דינה של העם הפונדקאית, שבעריות נלך אחרי האם היולדת ולא אחרי זאת שממנה נלקח העובר. והנה בגמרא (שם עח.): אמר רבא נכרית מעוברת - בנה אינו צריך טבילה ומבואר בגמרא, דלמאן דאמר עובר ירך אמו הוא טבילת האם מועילה לעובר מפני שבעת טבילתה טבל אתה יחד כחלק מגופה ולכן אינו צריך טבילה לשם גירות אחרי שנולד, ומי שסובר עובר לאו ירך אמו (וכך היא הלכה כר' יוחנן שסובר כך) הריהו גר, מתוך שטבל בעצמו כשטבלה אמו כי גופה של האם אינו נחשב לו לחציצה בטבילתו ובדף הזה (עמוד ב'): עמוני שנשא מצרית, אי זכר הוא שדיה בתו עמוני (שהוא הפגום משניהם), אי נקבה הוא שדיה בתו מצרית (שבנקבות העמונית מותרת מיד, והמצרית פגומה יותר שהיא מותרת רק מדור שלישי ואילך). ולפי מה שהבאנו יש בזה חילוקי דינים. אם העמוני בא עליה בגויותו, והיא ילדה בגויותו, הנולד הזכר אם יתגייר דינו כעמוני, ונקבה אם תתגייר מצרית ראשונה. ואם האישה נתגיירה כשהיא מעוברת, כיוון שמעמד הנולד נקבע על פי הלידה אז דין הולד נעתק לגמרי מאביו העמוני והולך אחרי אמו להיות מצרי בין זכר ובין נקבה, אלא שלמ"ד עובר ירך אמו הרי הם הופכים ליהודים עם לידתם ובין הזכר ובין הנקבה כיוון שנולדו לגירות מצרית נחשבים למצרים שניים. ולמ"ד עובר לאו ירך אמו, גם ולדה של גירות בכל מקרה הריהו גר, שהרי טבילת אמו היא גם טבילה של הולד, שאין גופה של האם חוצץ בטבילה על העובר (שם בגמרא).

ולפיכך שורת הדין היא שהיה צריך להיחשב כמצרי ראשון, שהרי הוא בעצמו נתגייר על ידי טבילה ומילה שימול אחרי כן, לפי הרמב"ן אומר אפילו על ידי טבילה בלבד שטבל עם אמו (על פי

החולקים על הרמב"ן), אלא הואיל ואמו שילדה אותו היא בעצמה מצרית ראשונה והוא נולד ביהדות, גזירת הכתוב היא שנחשב כבר דור שני "דכל לידה דמגרות ואילך חדא דרא היא" (רש"י שם). וכן נראה שעמונית מעוברת מעמוני שנתגיירה וילדה בן בקדושה למ"ד עובר ירך אמו הבן מותר לבוא בקהל, דהואיל והבן שהיתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, שוב אינו מתייחס אחרי אביו, ולכן אינו נחשב עמוני. אבל למ"ד עובר לאו ירך אמו, הרי הוא כאילו התגייר מעצמו, דינו ככל עמוני שמתגייר, שפסול לבוא בקהל. ואולי גם למ"ד עובר ירך אמו אפשר לומר שדינו כאילו התגייר יחד עם אמו ודינו כגר עמוני. וצריך עיון בגוי עמוני שבא על בת ישראל וילדה בן אם דינו של זה כאילו אין לו אב כלל וכשר לבוא בקהל, או שהוא נחשב גר עמוני. ובגוי מצרי שבא על בת ישראל. כמו כן יש להסתפק אם נאמר כיוון שהתורה תלתה פסול מצרי בלידה, בת ישראל זאת שילדה, כל שכן שהוולד שלה יהיה כשר, או שהוא מתייחס קצת אחרי אביו, ולפיכך כיוון שנולד ביהדות יהא מצרי שני. ולכאורה נראה שדבר זה תלוי במחלוקת אם עכו"ם הבא על בת ישראל הוולד כשר, אינו מתייחס כלל אחרי אביו, ואם הולד ממזר אז הוא מתייחס גם אחרי אביו במקצת, ואז הוא גם ממזר וגם מצרי, והנפקא מינה תהיה שבאו עליה שניים בזה אחר זה, אחד יהודי והאחד גוי מצרי, ואין ידוע ממי משניהם נתעברה, באיסור ממזרות ממזר ודאי אמר רחמנא ולא ממזר ספק, אבל מדין מצרי ספקא דאוריתא לחומרא, ולכן יהיה הולד אסור בבת ישראל. אבל בפתחי תשובה (אבן העזר סימן ד' סעיף קטן ז') כתב שגם בעמוני יש לומר עמוני ודאי אסרה תורה ולא עמוני ספק, ולפי זה סברה היא לומר גם במצרי ספק שהוא מותר מן התורה. אבל נפסקה הלכה שנוכרי שבא על בת ישראל הולד ישראל נמצא שאינו מתייחס כלל אחרי האב.

על פי זה, הסברה היא שעובר שהופרה מנוכרי ונשתל בגופה של ישראלית והישראלית ילדה אותו דינו כדין נוכרי הבא על בת ישראל הבן ישראל כשר, והבת פגומה לכהונה. ועובר מישראלית שהופרתה מישראל ונשתל בגופה של נכרית דינו כדין ישראל הבא על הנכרית שהוולד נכרי.